

Інна Гур'янова (Рівне)
Олександр Гур'янов (Рівне)

ЕКЗИСТЕНЦІАЛ СВОБОДИ В КАТОЛИЦИЗМІ ТА БАПТИЗМІ

До третього тисячоліття своєї історії людство випробувало більшість можливих ідей, проектів, утопій досягнення соціального щастя, основою якого є свобода: свобода як соціальне явище, свобода індивідуальна, тобто екзистенційна.

У XX-XXI століттях нанесений тяжкий удар по екзистенції людини. Тероризм, фундаментальний націоналізм, расизм (не тільки білої, але й інших рас), ірраціоналізм, еротизм набувають руйнівної сили. В той же час людство досягає нечуваного розмаху в своєму розвитку. У XX столітті були відкриті мега- та мікросвіти, предметне поле наукового пізнання зросло у рази, а інформаційний масив знань став подвоюватися кожні п'ять років. У XXI столітті небезпека технічних і природних катастроф зрівнялась з небезпекою війн. Не зникла загроза і термоядерного знищення людства. Люди вже не встигають пристосовуватися до динаміки змін. Зникає можливість вільного впливу на ці та інші проблеми, по суті свобода впливу і взагалі свобода виявляється примарною. Виникає соціальна колізія, яку Тофлер охрестив футурошоком¹, що зумовлює недовіру до змін, розрив між теперішнім і майбутнім. Відчай, страх, жах охоплює людство, тобто екзистенційний стан людства опиняється на стадії зриву.

Вперше з'явилася ситуація, як висловився К.Поппер, “абсолютної помилки”, коли надресурси та надзусилля значної частини людства вже витрачено на реалізацію історичної надфікції. Стало ясно, що на Землі не можна побудувати рай, а можна тільки запобігти пекла. Це означає, що всесвітньо-історична діяльність починає орієнтуватись не на досягнення всезагального щастя, в основі якого лежить свобода, а на обмеження деструктивних сил. Наш час за масштабами та радикальністю змін, які відбуваються в сфері науки і техніки та соціально-економічного життя, перевершує попередні революційні переломи в історії людства. Природно, що такі глибокі зрушення в фундаменті суспільного життя і його

¹ Кримський С. Запити філософських сенсів. – К., 2003. – С.32.

духовній області не могли не позначитися на розвитку релігії, на релігійних пошуках.

II Ватиканський Собор зіткнувся із суспільними проблемами, вирішення яких рівнозначне спасінню людства. Собор прагнув осмислити виклики сучасності, знайти шляхи виходу з них. На ньому було відзначено, що Церква, не займаючись проведенням державної чи партійної політики, може відіграти роль захисника та організатора миру, вказати метод мирного вирішення конфліктів – діалог між людьми на основі поваги до свободи і гідності кожного з них. Таким чином, отці церкви, вирішуючи проблеми, врахували таку екзистенційну складову людства, як екзистенціал свободи, заснований на самоусвідомленні, самовпевненості, самовизначеності, відповідальності вибору і взагалі відповідальності.

Акт розуміння екзистенціалу свободи ґрунтується на особистісному самовідчутті людини, на духовному та інтелектуальному аналізі і послідовній релігійній рефлексії, на особисто усвідомленому та відповідальному виборі. В розумінні свободи і в католицизмі, і в протестантизмі (самим впливовим напрямом якого постає у нас баптизм) є багато спільного.

Баптистська ідентичність, на думку самих баптистів, – це “свобода, а не контроль, принцип добровільності, а не примусу; індивідуалізм, а не стадність; особиста релігія, а не народна; різноманітність, а не одноманітність”². Основоположним баптистським твердженням є засадниче положення про те, що Біблія, повинна знаходитися в центрі життя людини, церкви і всіх християн, котрі, будучи вільними, добровільно підкорюються Писанню, досліджуючи його за допомогою найбільш достовірних та ефективних наукових методів.

Представники католицької теології також засвідчують вільне прагнення віруючих до Бога. Згідно з французьким теологом Г.Марселем, сенс життя людини як “мікрокосму” полягає не в земному “очеревленні”, а в тому, щоб злитися зі своєю космічною першоосновною – Богом, пізнання якого може бути тільки глибоко інтуїтивним, містичним.

Відтак, католицизм та протестантизм в наш час однаково індетерміністські розглядають екзистенціал свободи. І для тих, і для інших свобода є нічим природно і соціально не обумовленим ак-

² Райчинец Ф.Ф. Свообразие баптизма: четыре хрупкие свободы // 400-летие баптизма и принцип свободы совести: исторический, богословский и социокультурный контекст. – Одесса, 2010. – С.70.

том екзистенції. Слід відзначити, що коли католицькі філософи говорять про свободу, йдеться передусім про “духовну свободу”, про внутрішню свободу, яка повинна виражатися в “духовній досконалості особистості”. У відповідності до сучасного вчення католицизму, для людини, яка досягла внутрішньої свободи, зовнішня свобода і несвобода не мають ніякого значення. Людина, роз’яснює енцикліка “Redemptor hominis” (“Спаситель людини”), може досягнути справжньої свободи, навіть знаходячись в умовах зовнішньої несвободи. Свобода, яка розуміється такою, може бути досягнута в будь-яких суспільних умовах, достатньо лише щирого бажання віруючого та впевненості в тому, що свобода не може бути зрозумілою без прагнення до Бога та підкорення церкві.

Як бачимо, великих відмінностей між баптистським і сучасним католицьким розумінням свободи немає. Такі екзистенціали сучасної людини, як жах, страх, відчай, самотність, надія, любов являють собою її екзистенційну сутність, оскільки вони засновані на екзистенціалі свободи.

Що ж таке свобода? В християнському розумінні свобода частіше розглядається як здатність до внутрішньої самовизначеності. Останнє залежить від багатьох факторів – генетичних і соціальних, але повністю вона ними не визначається, інакше була б повна визначеність і ніякої свободи, а звідси і пов’язаних з нею вчинків людей, направлених на добро чи зло.

Свобода одна із основних філософських та богословських категорій, яка характеризує сутність людини та її існування. Свобода міститься в можливості людини мислити і діяти відповідно до своїх уявлень та бажань, а не внаслідок внутрішнього або зовнішнього примусу. З цим погоджуються як католики, так і баптисти. За думкою православного богослова В.М.Лосського, Бог, створюючи людину, йшов на ризик, оскільки свобода передбачає і можливість відмови від неї з боку людини. Але без свободи людина не могла б бути людиною в повному розумінні цього слова, а була б високоорганізованим запрограмованим автоматом. Бог, створюючи людину вільною і розумною, не хоче насильного її спасіння. Людині дано все, щоб вона могла себе усвідомити в світі, повірити Богу, відповісти на Його любов (яка найбільш повно проявилася в тому, що Бог віддав Сина свого заради людей), побудувати все своє життя відповідно до свого призначення і прагнення до вічного життя.

На думку баптистських богословів, людська свобода розкривається не в її визначеннях, а в слідуванні за Христом, в якому поєднуються свобода і істина: “Де Дух Господній, там і свобода” (2 Кор. 3:17); “Пізнайте істину, і вона зробить вас вільними” (Ін.8:22); “Я є шлях, і істина, і життя” (Ін.14:6). Істинна свобода екзистенційна: вона пов’язана з добром. Це і визначає екзистенціал свободи.

Свобода розуміється гранично широко – і як необхідність, і як вибір, і як незалежність, і як повне заперечення самого вибору, а також обґрунтованою Е.Фромом “втечею від свободи” в умовах сучасного цивілізованого суспільства. Розуміння свободи волі людини в католицькій і баптистській концепції відрізняється. Основу католицької концепції людини складає вчення Томи Аквінського, який вважав, що головна відмінність людини від інших творінь Божих у володінні нематеріальною розумною душею і свободою волі, тобто екзистенційною сутністю. Це дозволяє робити їй вільний вибір між добром і злом. Відтак, свобода волі виявляє себе через пізнання розумом, яке є властивістю душі. Душа ж володіє можливостями чуттєвого пізнання у відчуттях та інтелектуального, що розкриває сутності.

Людина у своєму виборі між добром і злом може покладатися тільки на інтелект, а відтак її праведна чи гріхозна поведінка завжди інтелектуально вмотивована. Але можливості людського розуму, згідно з католицькою теологією, обмежені. Він не здатний пізнавати субстанційну сутність, яка доступна тільки розумові Бога. Таким чином, свобода волі є досить відносною, бо ж людський розум обмежується вірою і залежністю від Бога.

В основу віроповчальної системи баптизму покладено вчення Августина, джерелом якого є платонізм. Вихідним принципом його концепції є уява про душу як духовну субстанцію, що не залежить від тіла і становить сутність людини. Божественні сутності тут досягаються не розумом, а тільки вірою, в основі якої лежить вихідний вольовий акт. Вільна воля людини заснована не на розумінні, а на почуттях, які є виразом емоційної і душевної належності до Бога.

У Августина досить чітко представлена ідея божественного визначення. Тому вільна воля (свобода) людини заснована на почуттях, які є виразом емоційної та душевної належності до Бога. Людська душа знаходиться в прямій залежності від Бога. Відтак свобода як екзистенціал пов’язана зі всіма іншими екзистенціями – моральними, релігійними.

Обрії проблеми свободи задані екзистенцією, тією фундаментальною структурою людини, яка укорінена у відношенні людини до буття. Екзистенція розкривається в історичності та тимчасовості людського буття, відкритості його можливостей і його зв'язками з іншими людьми та світом. Свобода стає імпульсом, що оживляє екзистенцію людини, тому що вона існує на рівні буття.

Так, М.Хайдегер у своїй фундаментальній онтології висловлює основну ідею знаходження обґрунтувань свободи за допомогою таких екзистенціалів, як “ніщо”, “смерть”, “страх”. Це зайвий раз підкреслює розгляд свободи як необхідності. В той же час потрібно враховувати, що свобода завжди відкрита, вона вкорінена в відношення людини до буття, до інших людей, в її екзистенційному виборі, в рішучості людини здійснювати своє призначення в спільному бутті й в спільній праці. Водночас проблема свободи пов'язана з проблемою свободи іншої особистості, інакше вона немислима і неможлива. Особистість вільна тоді, коли вільною є будь-яка особистість.

Як вже підкреслювалось вище, свобода є базовим екзистенціалом людини. Однак справжня свобода особистості виражається в її незалежності, але не в незалежності від когось чи від чогось. Свобода, як взаємозалежність індивідуума від громади (і залежності від Бога), передбачає відчуття відповідальності й обов'язку перед іншими і за інших. Екзистенціал свободи як взаємозалежність передбачає не свавілля, тому що “свобода як свавілля знищує себе, переходить в свою протилежність, розбещує та губить людину...така свобода гасить образ людини...якщо немає нічого вище за людину,то немає і людини”³.

Екзистенціал свободи передбачає духовну зрілість, принциповість і розбірливість. Ще Ф.М. Достоевський казав: “Істина робить людину вільною, але людина повинна вільно прийняти істину, вона не може бути силою до неї приведена”⁴. Отже, і в католицизмі, і в баптизмі в розумінні свободи як екзистенціалу є багато спільного. Екзистенціал свободи вони розглядають приблизно однаково: він ґрунтується на тому, що людина знаходить опору в самій собі, через ствердження власної укоріненості в сакральному плані буття або через відчуття особистісного, ніким і нічим неопосередкованого зв'язку з Богом.

³ Бердяев Н.А. Мирозерцание Достоевского. – М., 2001. – С.53.

⁴ Там само. – С.54.